

Actual Problems of Teaching Practice
Актуални проблеми на педагогическата практика

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА МЕРКИТЕ ПО ИЗПЪЛНЕНИЕ НА НАЦИОНАЛНИЯ ПЛАН ЗА ОБРАЗОВАНИЕ НА РОМИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Даниела Тасевска

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

София Дерменджиева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ – Филиал Враца

Камен Макавеев

Сдружение „Асоциация Интегро“ – Разград

Резюме. В психолого-педагогическия анализ се обсъжда критично оперативното изпълнение на Националния план за образователна интеграция на ромите.

Keywords: roma integration, segregation of roma, dropping out of school

Настоящата разработка е в резултат на препоръката на ЕС за алтернативно наблюдение на процесите на приобщаване на ромите по отношение на следните индикативни елементи:

- качествено образование и премахване на сегрегацията;
- ранно образование и задължително завършване на образование според нормативната уредба на РБ;
- мотивиране и увеличаване на достъпа на ромите до средно и висше образование;
- обучение на медиатори и участие на ромите в политиките за образователна интеграция;
- повишаване на осведомеността и оползотворяване на социалния механизъм за втори шанс за образование.

Правото на образование е предвидено в редица актове, определящи стандартите, които варират от приемането на Всеобщата декларация за правата на човека. Налице са и международни договори за правата на човека, които определят правните задължения за правото на образование и служат на една

и съща цел: насърчаване и развитие на правото на всеки човек на образование без дискриминация или изключване¹⁾.

Анализът следва рамката на Европейския съюз (ЕС) за национални ромски стратегии и се явява документ, който отчита прилагането на стандартите на ЕС и ЕСЧП относно националния план за образование на ромите. В съдържателно отношение се търсят факти за обективното европейско развитие на България в съответствие с:

– Националната програма за реформи на Република България (2011 – 2015 г.)²⁾;

– Националният план за действие по инициативата „Десетилетие на ромското включване 2005 – 2015 г.“³⁾.

Националната програма за реформи на Република България (2011 – 2015 г.) е изготвена в изпълнение на одобрената от Европейския съвет през юни 2010 г. стратегия „Европа 2020“.

Стратегията надгражда постигнатото в десетгодишния период на действие на Рамковата програма за равнопоставено интегриране на ромите в българското общество и включва изцяло разработения, актуализиран и приет на 12 май 2010 г. от Министерския съвет национален стратегически документ на България:

1. Рамкова програма за интегриране на ромите в българското общество 2010 – 2020 г., която е плод на обсъждане от страна на ромската общност, гражданския сектор, отговорните публични институции и научните среди⁴⁾.

Стратегията кореспондира с международни стандарти в областта на правата на човека и правата на лица, принадлежащи към малцинствата.

2. Международни инструменти на ООН, отнасящи се до зачитане правата на човека, към които Република България се е присъединила: Международен пакт за граждански и политически права, 1966 г. (в сила за РБългария от 1970 г.).

3. Международен пакт за икономически, социални и културни права, 1966 г. (в сила за РБългария от 1970 г.)⁵⁾.

4. Международна конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация, 1966 г. (в сила за РБългария от 1992 г.).

5. Конвенция за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените, 1979 г. (в сила за РБългария от 1982 г.).

6. Конвенция за правата на детето, 1989 г. (в сила за РБългария от 1991 г.) и др.

Стратегията се ръководи от принципите на политическата рамка на Европейския съюз за защита на правата на човека, за съблюдаване на принципа за гарантиране на равни възможности за всички граждани и недопускане на дискриминация въз основа на различни признаци, включително етнически

произход, като: Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход, Директива 2000/78/ЕО на Съвета за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите, Хартата за основните права и др.

Националната стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012 – 2020 г.) приема и обединява в един стратегически документ целите и мерките от стратегическите документи в областта на ромската интеграция, като:

1. Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства.

2. Здравна стратегия за лица в неравностойно положение, принадлежащи към етнически малцинства, 2005 – 2015 г.

3. Национална програма за подобряване на жилищните условия на ромите в Република България за периода 2005 – 2015 г.

По-долу са представени правните акценти от Рамковата конвенция за защитата на националните малцинства по отношение образователна интеграция на ромите⁶.

Член 3 от Рамковата конвенция за защита на националните малцинства е от фундаментално значение относно необходимостта да се спазва принципът на свободно самоопределяне на лицата, принадлежащи към национални малцинства, и наличието на достатъчни гаранции за образованието на демографските национални малцинства.

Прилагането на *Член 4* от Рамковата конвенция гарантира равен достъп до образование и забранява дискриминацията. Значението на *Член 4* определя ясно, че при вземането на решения е необходима активна и последователна образователна политика, за да се изпълнят разпоредбите на Рамковата конвенция. *Член 4* обяснява, че държавите участнички се задължават да приемат, където е необходимо, позитивни мерки за насърчаване на пълно и ефективно равенство между лицата, принадлежащи към национални малцинства.

Член 5 от Рамковата конвенция за защита на националните малцинства утвърждава събирането на данни в областта на образованието. Наличието на основни данни е предпоставка за оптимизиране на всяка активна образователна политика и за изпълнение изискването на ЕС за ясни, последователни законодателни и институционални гаранции относно образователната интеграция на различните групи, живеещи в рамките на националното мнозинство, както и на техните нужди и стремежи в областта на образованието.

Член 6 от Рамковата конвенция за защита на националните малцинства е заложен в дефиницията за диалог и взаимно разбирателство между

различните етнически групи. Той изисква от страните членки, респективно от България, да се насърчава етническата толерантност между групите, живеещи в рамките на държавата. В областта на образованието това поставя изисквания както по отношение на съдържанието на образованието и избора на формата, така и по отношение на структури и институции на образованието.

Както официалната статистика, така и различните изследвания на независими експерти показват, че образователното ниво сред ромската общност е най-ниско в сравнение с останалите етнически групи⁷⁾.

В същото време в самата ромска общност съществува сериозна разлика в образователното ниво на мъжете и жените. Неграмотните ромски жени са два пъти повече от мъжете⁸⁾.

В психолого-педагогическия анализ се обсъжда критично оперативното изпълнение на Националния план за образователна интеграция на ромите чрез Плана за действие (ПД). Планът за действие (2012 – 2014 г.) завършва с изпълнението на Националния план за действие по международната инициатива „Десетилетие на ромското включване 2005 – 2015 г.“, актуализиран през 2011 г., като с оглед неговото приключване (2 февруари 2015 г.) е предвиден цялостен анализ на изпълнението за периода.

Научната статия представя анализа на резултатите, получени от подходящо разработени критерии за оценка на мерките по изпълнението на политиката за образователна интеграция на ромите за указания период. Той е коректно разработен за България и ще служи за вземането на решения чрез предоставяне на полезни и конкретни данни в подкрепа на цялостно управляване на процеса, свързан с достъпа до качествено образование на ромите.

Анализът има за прицел:

- да обобщи силните и слабите страни на изпълнението на националния план за образование на ромите;
- да формулира препоръки относно перспективата да се подобри изпълнението му.

Основните цели на мониторинга на изпълнението на националния план за образование на ромите са:

1. Отчитане на достъпа на ромските деца до качествено образование.
2. Констатиране на механизми за сегрегация.
3. Усъвършенстване на образователната политика за интегриране на ромите.
4. Подобряване на качеството и ефективността на мерките за нейната реализация.

В своята препоръка ЕС посочва, че е важно чрез комбинация от количествени и качествени инструменти страните членки, респективно и България, да

направят междинна оценка на нуждите в областта на образованието, като се консултират всички заинтересовани страни.

Предвид тази препоръка в настоящата разработка се представя анализ на данните, получени от методическия инструментариум на мониторинговата програма по изпълнение на Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012 – 2020) и по-конкретно – изпълнението на националния план за образование на ромите.

Два са методите за оценка или за изпълнението на мониторинговата програма.

1. Информационен въпросник (Приложение 1)

Има за цел да събере информация, която да обобщи опита и да послужи за генериране на добри практики, както и за отчитане на изпълнението на националния план за образование на ромите.

2. Карта за самооценка (Приложение 2)

Целта на предлагания инструмент е да се отчете индивидуалната ангажираност на респондентите за изпълнение на Националния план за образование на ромите относно НСРИ.

За нуждите на мониторинга бяха анкетирани представители на общо **9 училища**, от които **6** професионални гимназии (**ПГ**) и **3** средни общообразователни училища (**СОУ**), **10 детски градини (ДГ)**.

Анкетните проучвания и по двата инструмента се организираха през втората половина на януари 2015, като бяха предоставени на респондентите в електронен формат. В таблица 1 и таблица 2 се представят общи данни за привлечените за участие в анкетното мониторингово проучване образователни институции.

В таблиците са описани в конкретика данни за:

- *респондентите;*
- *вида на населеното място;*
- *етническата принадлежност на анкетираните лица;*
- *броя на обучаваните в съответната институция и колко от тях са представители на ромската етническа група;*
- *броя на персонала и колко от него са от ромската общност.*

Както се вижда от характеристиките, респондентите, като представители на поканените за участие образователни институции, в мониторинга са се включили както представители на ръководството, така и действащи учители и университетски преподаватели. Описаните в двете таблици данни информират и за броя на обучаемите от ромски произход. Тук се открояват **три неблагоприятни тенденции**.

1. *Сред анкетираните образователни институции (ДГ, ПГ, СОУ) има такива, които са с изразено процентно съотношение в полза на представителството на възпитаници и ученици, които са от ромската*

етническа група, което фактологично е предпоставка за недобър контрол на десегрегацията, като цел на националния план за образование на ромите.

2. Количествените данни относно представителите на ромския етнос, като процент от цялата бройка на включените в мониторинга образователни институции, констатираят също негативна тенденция. Очевидно е, че в образователните институции не присъстват пропорционално на децата и учениците представители на ромската етническа група, включени в персонала на детските градини и училищата.

Този факт определено препраща към все още ниското изпълнение на препоръката за допускане на представители на ромската общност в качеството им на педагози, помощник учители, помощник възпитатели, които да опосредяват училищната адаптация и социална интеграция на деца и ученици от ромския етнос по време на цялата училищна епоха или от постъпването в ДГ, по време на началното, прогимназиалното и до завършването на средно образование.

Данните на НСИ от преброяването през 2011 г. показват, че въпреки известното повишаване на дела на ромите с високо образование се запазва тенденцията много млади роми да остават без подходящо образование, рано да напускат училище или да не тръгват на училище. Ситуацията е различна в различните ромски субгрупи, населени места и области.

Анализът отчита, че по изпълнението на Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012 – 2020) българското правителство сътрудничи пряко с всички ангажирани институции на национално, регионално и местно ниво, както и с представители на неправителствени организации и формации, представляващи ромската общност в България. Като участници не само във формирането и реализацията на политиките за интеграция на ромите, но и във всички други политики, тези социални актьори допринасят за развитието на обществото по отношение оптимизирането на процеса на ромска интеграция. Включването им във всеки етап от създаването, изпълнението, наблюдението и оценката на политиките по всички нива обогатява процеса от гледна точка на интересите на общността и компетентността на експертите, работещи по въпросите на ромите. В този контекст осигуряването на активното участие на ромите е от ключово значение.

Справедливо е да се отбележи, че изготвянето на настоящия анализ от експерти към асоциация „Интегро“ е поради осъзнаването на този факт.

Нещо повече, екипът на „Интегро“ насърчава участието в администрацията на представители на ромската общност и гарантира реалното участие на ромите във всички приоритетни области на настоящата програма чрез реализиране на дейности не само по Проект DARE-Net.

Представените и анализирани европейски изисквания за защита на националните малцинства в областта на образованието са обективен фактор за въвеждане на алтернативен набор от показатели и на националните стратегии за приобщаване на ромите.

Докладът-оценка е фокусиран върху данните от мониторинга по отношение на:

- училищните постижения;
- отсъствията и отпадането от училище на деца роми;
- постигнатото ниво на ограмотяване;
- неравенството между половете при ромската общност и ограничаване на достъпа до по-високи нива на образование и впоследствие на достъпа до заетост на жени ромки;
- наличието на медиатори в подготвителните класове и в клас или на отделните сътрудници/консултанти като необходими за ученици от среда в неравностойно положение;
- наличието на достъп до образованието на възрастни (втори шанс) е необходимо допълнение към основната система на образованието.

Изпълнението на националния план за образование на ромите има някои свои специфичните характеристики, които се явяват като предмет на представения в настоящата статия анализ.

За жалост, мониторингът разкрива неблагоприятни тенденции на реализирането на стратегия на интегриране на ромите в сектора „Образование“, които по начина на своето проявление могат да се дефинират като национална тема. Така например все още са разпознаваеми факторите:

- забавено подобряване на образователния статус на ромската общност в последните 20 години;
- функционалната неграмотност се среща три пъти по-често при ромските жени, отколкото при мъжете в групата;
- заради неграмотността на ромските жени и децата на ромските семейства имат ниска мотивация за учебен труд и постижения;
- макар и глобално разглеждана, в настоящия анализ образователната интеграция на ромите за последните 20 години да бележи положителен ръст, то сравнено с другите две етнически национални групи – българи и турци, ромите имат най-слаб напредък в областта на средното и висшето образование;
- неграмотността и непосещаването на началното училище сред ромската общност все още са с най-високи размери – 23,2% роми спрямо 1,4% българи и 10,9% турци.
- голяма част от ромските деца тръгват на училище, без да говорят добре официалния български език и без да са усвоили основните знания и умения, необходими за справяне в учебния процес;

– наблюдават се съпротиви на фамилиите от големи ромски квартали да изпращат децата на детска градина и насоката за ранно детско образование остава частично неизпълнена;

– патриархалните нагласи към ранните бракове са причина за свръхконтрол върху поведението на момичетата и жените, което е в основата на ранното отпадане на момичетата от някои ромски субгрупи от училище.

Може би с най-голяма яркост и острота на изразеност на неблагоприятните тенденции в изпълнението на стратегията за ромска образователна интеграция в България се откроява феноменът отпадане от училище.

Националният статистически институт (НСИ) и Министерството на образованието и науката (МОН) са държавните институции, които събират и обобщават данни за отпадащите ученици. Според данни от двете институции годишният дял на отпадащите от училище е в рамките на 2 – 3% от децата в училищна възраст. През 2011/2014 учебна година 20,8 хил. ученици (около 2,9%) са напуснали общообразователните училища по различни причини, като 17,1 хил. от тях са в рамките на основното образование. Най-голям е дялът на напусналите по семейни причини – 9,8 хил., или 47% от общия брой на напусналите. Голям е дялът на напусналите поради нежелание да учат – 5,4 хил., или 25,8%. Независимо от някои разлики в данните на НСИ и МОН за броя на отпадналите от училище деца, които се дължат предимно на методологически причини, като най-значим се очертава проблемът с отпадането при децата след IV клас.

По данни на информационната система АДМИН на Министерството на образованието и науката дялът на отпадналите от училище деца след четвърти клас е 87,6% от всички отпаднали.

Отпадналите от основни училища деца (I – VIII клас) съставляват повече от половината от всички отпаднали от системата, а учениците от СОУ (I – XII клас) са близо 25% от всички. В професионалните гимназии и началните училища дялът на отпадащите е по около 5%.

Емпирично идентифицираните причини за отпадане от училище се групират в няколко основни категории – социално-икономически, образователни и етнокултурни. В една или друга степен основните фактори, които според емпиричните данни оказват силно влияние върху отпадането от училище, са:

1. Социално-икономически причини се посочват като един от основните фактори за отпадане от образователната система на представителите на ромската етническа група. Лошото качество на живота на ромите поставя сериозни препятствия пред образованието на децата и младежите от тези групи.

2. Образователните причини за отпадане от училище на ромските деца са свързани както с училищната среда, така и с организацията на учебния процес. Причини за отпадането са съществени затруднения при усвояване на учебния материал заради ниското владеене на официалния език; слаб инте-

рес към учебния процес и произтичащото от него желание/нежелание да се посещава училище; наличие на конфликтни отношения със съученици и/или учители и др.

3. Етнокултурната среда на ромското дете оказва съществено влияние. Пет четвърти от родителите на отпадналите деца се самоопределят като роми или цигани. В тази група се регистрират и някои специфични етнокултурни причини за ранното отпадане – по-ранното встъпване в брак (12% от отпадналите деца на възраст 12 – 16 г. посочват като причина „омъжих се/ожених се“), страх на родителите да пускат по-големите си деца в училище поради опасността от открадане, по-ниска ценност на образованието и др.

Акумулирането на икономически, образователни и етнокултурни рискови фактори оказва най-силно влияние, когато семейството живее в компактна група сред представители на собствения етнос. Най-ясно феноменът се проявява в градските ромски гета, където икономическите причини за напускане на училище (ниски доходи, лош жизнен стандарт и битови условия, безработица и др.), влиянието на семейството (отглеждане на деца в непълни семейства, ниско образователно равнище на родителите, безотговорно родителство и др.) и образователните фактори – ниска степен на училищна готовност, трудности при усвояване на учебния материал, нередовно посещаване на училище, конфликти с учители и съученици, интерферират и поставят децата в особено висок риск от отпадане от училище.

Цялостният преглед на наличните източници на информация за дейността на публичните институции, насочени към превенция и намаляване на отпадането на ромските деца от училище, позволяват да се направят няколко препоръки:

- нужно е да се изгради единна система за оценка на риска от отпадане на ромските деца от образователна интеграция, в която да участват всички институции, ангажирани с образованието, закрилата на детето и социалната закрила, при добра координация между различните нива на управление – училищно, местно, регионално и национално;

- необходимо е мерките за превенция и намаляване на отпадането на ромските деца да разширят обхвата си и да включат и възрастовите групи деца в задължителна учебна възраст (12 – 16 г.);

- нужно е да се развият целенасочено мерки за превенция на отпадането на ромските деца, насочени към преодоляването на образователните причини за отпадане за всеки от етапите на обучение (целево финансиране на целодневно обучение, диагностични материали за ранно откриване на образователни затруднения, ранно професионално ориентиране и подготовка, стимулиращи четенето и ученето на български език програми и др.);

– от съществено значение е да се предприемат мерки за реинтеграция на отпаднали ромски ученици в две основни направления: наваквасци програми за отпаднали за срок до 1 учебна година, които все още могат да се върнат в нормалния цикъл на обучение, и образователни програми за отпадналите за срок, по-голям от 1 учебна година, за които трябва да се търсят други подходящи форми на образователни услуги;

– успехът на публичните политики за превенция и намаляване на отпадането на ромските деца зависи в много голяма степен от привличането на широка обществена подкрепа за тях, за което институциите трябва да положат целенасочени усилия както в областта на комуникацията, така и за създаване на условия за публично-частни партньорства за осъществяване на ефективни мерки на всяко от нивата на управление.

Ключова за равноправното интегриране на ромите в българското общество е провежданата политика за образователната интеграция на ромските деца. Тя е структурен компонент от процеса на модернизация на българското образование, тъй като без образователна интеграция на ромската общност българската образователна система би останала чужда на голям процент български граждани и не би могла да отговори както на европейските изисквания за включващо образование, така и на изискванията на пазара на труда за добре квалифицирана работна сила.

Разработената методология за провеждане на мониторинга имаше за фокус следните индикативни елементи:

- училищни постижения на деца от ромската етническа общност;
- отсъствия и отпадане от училище на деца роми;
- постигнато ниво на ограмотяване;
- неравенство между половете при ромската общност и ограничаване на достъпа до по-високи нива на образование и впоследствие на достъпа до заетост на жени ромки;
- наличие на медиатори в подготвителните класове и в клас или на отделните сътрудници/консултанти като необходими за ученици от среда в неравностойно положение;
- наличие на достъп до образованието на възрастни (втори шанс) е необходимо допълнение към основната система на образованието.

В изложението бяха изтъкнати чрез аналитичния и интерпретативния метод на тълкуване на статистически данни и бяха формулирани следните предизвикателства за образователната интеграция на ромите:

- висок процент на отпадналите от училище ромски деца;
- спонтанна ромска училищна сегрегация;
- ниско качество на образование в селски училища, в които се обучават ромски деца;
- недостатъчно застъпване в образователната система на механизмите на интеркултурното образование и възпитание;

– нисък процент на ромски младежи и възрастни роми с професионално, средно и висше образование;

– висок и увеличаващ се процент на неграмотни роми и др.

Обобщените доклади на изследваните лица – учители и директори от ДГ, ПГ и СОУ, както и на преподаватели от висшите учебни заведения, утвърждават, за жалост, че причините за идентифицираните проблемни полета са комплексни: част от тях са свързани със затруднения достъп до качествено образование на ромските деца, друга част – с особености на образователната система в България, които възпрепятстват интегрирането на „различни“ деца, а трета част са свързани и с етнокултурните особености на някои по-консервативни ромски общности.

Така приведенният анализ насочва към търсене на други или пък формулиране на нови институционални механизми за образователна интеграция на ромите, съобразно изложените в доклада несъответствия между планираните в Рамковата програма приоритетни направления и регистрирания минимален напредък по тях.

Върху тази основа се коментират прагматични ПРЕПОРЪКИ, насочени към оптимизиране на мерките по индикативните елементи за оценка изпълнението на националния план за образование на ромите, обсъждани в мониторинговия анализ:

1. Необходим е по-засилен ангажимент на образователните институции и педагогическа работа за осигуряване на качествено образование на ромските деца, съизмеримо с образованието на децата от мнозинството.

2. Необходимо е разработване на образователни практикуми за интеркултурното образование и възпитание, формиращи толерантност и запазващи културната идентичност на децата от различните етноси във всички сфери на учебно-възпитателната работа.

3. Необходими са регламентирани училищни и извънучилищни дейности, насочени към подпомагане процеса на възпитание на ромските деца чрез усвояване на механизми за успешна социализация в мултикултурна училищна среда.

4. Необходими са ясни институционални механизми и включване на ромски медиатори в общинските звена по ромска интеграция за подсигуриране на професионално образование и професионална квалификация, гарантиращи реализация на пазара на труда както на младежи от ромски произход, така и на ромите, които не са в задължителна училищна възраст.

5. Необходима е концентрирана работа с ромските лидери за увеличаване дела на ромите със средно и висше образование, особено на жените роми.

Предложения за възможни действия и решения:

1. Обхващане на всички ромски деца и включване в образователна среда чрез целодневно образование.

2. Разпределение на обособени детски групи и училищни класове с ромски деца в приемни детски групи и смесени класове.

3. Работа с българските и с ромските родители за подкрепа и активно участие в процеса на десегрегация.

4. Прилагане на механизми за допълнителна извънкласна работа с интегрираните ученици с цел наваксване на дефицита от знания и успешна адаптация в мултикултурната среда и запазване на културната идентичност на ромските деца.

5. Допълнителна педагогическа работа с учениците, застрашени от отпадане, с цел повишаване на тяхната мотивация и преодоляване на пропуските в знанията.

6. Въвеждане на гъвкави механизми за педагогическа работа с отпаднали от училище ученици с цел тяхното реинтегриране в училищната система и завършване на образователна степен както за децата в българските училища, така и за тези, които са били в чужбина.

7. Прилагане на мерки за повишаване на качеството на образование на ромските деца от селски и изостанали икономически райони.

8. Педагогическа работа с ромските родители в населени места, в които предстои закриване на образователните институции с цел ангажирането им в подкрепа на образованието на техните деца в средишни училища.

9. Насърчаване и осигуряване на възможност за всички ромски деца да посещават детска градина чрез въвеждане на подходящи форми за работа с родителите на деца в предучилищна възраст.

10. Допълнителна работа с шестгодишни деца, невладеещи добре български език и непреминали подготвителен клас/група, чрез двугодишното им присъствие в българоезична социализираща среда.

11. Интегриране на ромски деца от помощните училища в масови училища чрез организиране на подходящи форми за външна оценка и прилагане на механизми за допълнителна социална работа с тях и с техните родители с цел по-успешната им социализация в масовото училище.

12. Разширяване на предметите от задължителната подготовка със знания за различните култури и за техните носители.

13. Ангажиране на педагогическите факултети с разработване и предлагане на учебни курсове за бакалавърски и магистърски програми за спецификата на интеркултурната образователна среда и целите на интеркултурното образование.

14. Увеличаване на процента ромски младежи с професионална квалификация чрез подпомагане процеса на ранно професионално ориентиране и кариерно развитие и включване на ромски младежи в професионални гимназии във втори гимназиален етап – XI – XII клас по новата образователна структура.

15. Осигуряване на условия за кандидатстване на ромски деца с приемни изпити в училища след завършен седми и осми клас и за продължаване на образованието си и след завършване на средно образование.

16. Разширяване на възможностите за ограмотяване и професионална квалификация на възрастни роми чрез обвързване на процеса на ограмотяване с придобиването на първа СПК и приравняване на професионални умения, придобити извън системата на народната просвета.

Приложение 1

ИНФОРМАЦИОНЕН ВЪПРОСНИК

Уважаеми колеги, във връзка с провеждане на мониторинг върху изпълнението на Националния план за образование на ромите, в рамките на НСПИ, екипът на **Проект DARE – Net** реализира проучване на опита на Вашата институция за реализиране на мерките по образователна интеграция на ромската общност.

Представяме на Вашето внимание Информационен въпросник, който има за цел да събере информация, която да обобщи опита Ви и да послужи за генериране на добри практики, както и за отчитане на изпълнението на Националния план за образование на ромите. Моля, попълнете този въпросник електронно и го върнете на електронния адрес на асоциация „Интегро“! Благодарим за съдействието и отделеното време!

Раздел „Обща информация“

**Информация за образователната институция
(моля, отбележете вярното твърдение, като го подчертаете):**

Моля, отбележете профила на институцията!

- Детска градина (ДГ – подготвителна група)
- Начално училище (НУ)
- Основно училище (ОУ)
- Средно общообразователно училище (СОУ)
- Професионална гимназия (ПГ)
- Помощно училище (ПУ)
- Висше учебно заведение (ВУЗ)

Моля, отбележете себе си в категорията, към която принадлежите!

- родител; – помощен персонал; – учител; – възпитател; – помощник директор;
- директор.

Моля, отбележете вида на населеното място, където е ситуирана вашата образователна институция!

- Областен град; – Град/Община; – Село/Община

Моля, отбележете етническия си произход!

- български; – ромски; – турски; – друг.

Моля, попълнете таблицата:

Профил на образов. институция	Брой обучаеми	Брой обучаемироми	Брой персонал	Брой персонал от ромски произход
ДГ – подготв. група				
НУ – I – IV кл.				
ОУ – I – VIII кл.				
СОУ – I – XII кл.				
ПГ – IX – XII кл.				
ПУ – I – X кл.				

РАЗДЕЛ I. Организация на образователната среда с оглед социална адаптация и интеграция на представители на ромския етнос

1. Осигурен достъп до образование на деца роми (вкл. и в ранна детска възраст). – **Моля, болдвайте вашия отговор**

1.1. Спазва ли се изискването за задължителност децата от ромски произход да бъдат записвани в яслена група, детска група и в групите за предварителна подготовка за училище?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

1.2. Допускането на децата роми до образование в ранна детска възраст осигурява ли придобиването на основни знания, както и придобиването на социални умения за интеграцията на децата роми в обществото?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

2. Осигурени са защитни мерки за стимулиране на образователната интеграция на ромските деца. – **Моля, болдвайте вашия отговор**

2.1. Ползвате ли във Вашата практика механизми за стимулиране на родителите на деца роми да записват децата си в начална училищна степен?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

2.2. Ползвате ли във Вашата практика социални инструменти, които имат предвид уязвимостта и неизгодното положение на ромското малцинство, за да се увеличи процентът на обхванатите в образованието ромски деца в ранна детска и в училищна възраст?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

2.3. Родителите от ромски произход ползват ли извънредни мерки, за да се улесни регистрацията и записването на техните деца в общата образователна система, които

им помагат, в случай че те са неграмотни, да попълнят административната документация?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
- В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

3. Осигурени са защитни мерки в областта на образованието, които не допускат пряко или косвено сегрегация на ромските деца. – Моля, болдвайте вашия отговор

3.1. Известни ли са Ви мерки, предприети на национално ниво, които предотвратяват училищната сегрегация на деца роми?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
- В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

3.2. Задължени ли сте да отчитате в началото на учебната година дела на децата от ромски произход във Вашата образователна институция с оглед официалното проследяване на нивото на десегрегацията на училищата?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
- В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

4. Предприети са защитни мерки за справяне с тенденцията децата роми да бъдат записвани в специални образователни институции (помощни училища). – Моля, болдвайте вашия отговор

4.1. Родителите на ромски деца отстояват правото си свободно да избират вида образование, което да получат техните деца съгласно своите религиозни, морални или философски убеждения?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
- В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

4.2. Родителите на ромски деца имат достъп до консултации със специалисти относно оценка на нуждите на техните деца от обучение в специални образователни институции?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
- В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

5. Осигурени са защитни мерки за межкултурно двуезично образование и образование на майчин език, за да се гарантира межкултурният диалог. – Моля, болдвайте вашия отговор

5.1. Във Вашата образователна институция всички аспекти и елементи на обучение и възпитание гарантират климат на толерантност и диалог между представителите на мнозинството и малцинството?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
- В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

5.2. Във Вашата образователна институция е осъзнат проблемът някои степени на образование единствено на официалния език може да блокира образователната интеграция на деца, принадлежащи към национални малцинства и групи?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

РАЗДЕЛ II. Образователната среда стимулира училищните постижения, намалява отсъствията и благоприятства превенцията на отпадането от училище на деца роми

1. Образователната среда гарантира безопасността на децата роми в училище. – Моля, болдвайте вашия отговор

1.1. Децата роми от Вашата образователна институция имат осигурен достъп до образователната среда – физически, безплатен транспорт, безплатни учебни помагала?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

1.2. Училищните директори, учителите и всички лица, вземащи решения на централно и местно ниво за обучаемите (ученици или възрастни) от ромски произход, изследват и съобразяват желанията им относно правото им на ефективно участие в процеса на обучение, при всички процеси на вземане на решения, включително и в областта на образованието?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

Във Вашата образователна институция резултатите от образователните политики за ученици от ромски произход са внимателно наблюдавани и оценката на резултатите се оформя по много критерии, включително личностно и социално развитие, а не се ограничава до данните от посещаване на училище и броя на отпадналите от училище деца роми?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

2. В образователната среда са въведени мултикултурни и интеркултурни елементи във всички учебни програми. – Моля, болдвайте вашия отговор

2.1. Във Вашата образователна институция формата и съдържанието на учебните програми са адаптирани към историята, традициите и бита на представителите и на ромската етническа общност?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

2.2. Във Вашата образователна институция образованието е достъпно за ромските деца и са предприети положителни мерки, за да се възползват те от него: независимо

от ограниченията на бедността чрез адаптиране на учебните програми към нуждите на децата роми или чрез ангажиране на родителите им да им осигурят ефективна подкрепа за образование в двуезична среда?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

3. Осигурена е защита на правото на образование, като са създадени необходимите мерки, за да се преодолеят бариерите, породени от етническото и културното различие, насилието и тормоза в училищната среда. – Моля, болгвайте вашия отговор

3.1. Децата от ромски произход във Вашата образователна институция имат усещане за свобода, комфорт и недискриминация въпреки етническото и културното си различие?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

3.2. Във Вашата образователна институция се предлага достъпна и приобщаваща образователна среда за ромските деца, подкрепена с необходимите ресурси, както и с мерки за преодоляване на дискриминацията спрямо ромските момичета и социалното изключване на жените роми, предвид бита на ромската общност?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

4. Форматът и съдържанието на образователните дейности отразяват принципите на човешките права. – Моля, болгвайте вашия отговор

4.1. Във Вашата образователна институция се използват стратегии, които изграждат връзки между училището, семейството и общността?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

4.2. Във Вашата образователна институция учебните дейности са организирани така, че дават възможност на обучаващите се от ромския етнос да имат училищни постижения, но и да поемат контрола на живота си, като ги насърчават към отстояване на принципите на справедливост, толерантност и демокрация?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

5. Предвидени са защитни мерки за признаване правото на културна идентичност на децата роми. – Моля, болгвайте вашия отговор

5.1. Във Вашата образователна институция с помощта на медиатори от ромската общност е осигурена добра комуникация с родителите на деца от ромския етнос?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

5.2. Във Вашата образователна институция учителите са снабдени със специфични знания и обучение, които им помагат да разберат по-добре своите ученици от ромски произход?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
- В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

5.3. Във Вашата образователна институция са привлечени след съответното обучение учители в рамките на местната ромска общност?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
- В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

5.4. Има ли снимки на децата, техните семейства и техните възпитатели, както и от тържества, провеждани на дейности?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
- В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

5.5. Има ли свидетелства за межкултурна среда и етническо многообразие?

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
- В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

Раздел III. Програмно-методическото осигуряване на образователната интеграция на деца роми чрез партньорство на образователната институция с други институции и НПО

1. Осигурено е участието на всички заинтересовани страни в проектирането, изпълнението и мониторинга на политиките за образование на ромските деца. – Моля, болдвайте Вашия отговор

1.1. Във Вашата образователна институция се инициират дейности, които насърчават гражданското участие в изпълнението на националния план за образование на роми.

- Да
 Не

1.2. Във Вашата образователна институция се предприемат мерки за квалификация на учители, възпитатели и медиатори от ромската етническа общност и се осигуряват адекватни схеми за обучение на членовете на ромските общности извън училищната възраст, за да се даде втори шанс и да се подобри грамотността на възрастните сред ромската общност.

- Да
 Не

1.3. Във Вашата образователна институция са провеждани обучения от ромски и неромски неправителствени организации с педагогическия и непедагогическия персонал, ориентирани към проблемите на образователната интеграция на представителите на ромската общност?

- Да
 Не

Ако **Да**, моля, отговорете на следните въпроси.

Данни за таблицата:

1.	Колко обучения са проведени?	
2.	Какъв е общият брой на хората, участвали в тези обучения?	
3.	Каква е общата продължителност на обученията? (в брой часове)	
4.	Коя/кои са обучаващите организации?	
5.	За коя група персонал са предназначени тези обучения? <u>Моля, болдвайте вашите отговори</u>	<input type="checkbox"/> Управленски персонал <input type="checkbox"/> Педагог, предметик <input type="checkbox"/> Възпитатели/детегледачи <input type="checkbox"/> Помощен персонал

1.4. Вашата образователна институция има партньорство с неправителствени организации за съвместна работа по проблемите на образователната интеграция на представители на ромската общност?

- Да
 Не

Ако **Да**, моля посочете с кои неправителствени организации има съвместни дейности и опишете основните дейности и постигнатите резултати.

.....

1.5. Вашата образователна институция работи по местни, национални или европейски проекти, ориентирани към подобряване на образователната интеграция на представителите от ромската общност? **Моля, посочете:**

- Завършени проекти: брой
 Текущи проекти (моля посочете етапа на изпълнение):

.....

1.6. Посочете трудности, които среща екипът при работа с институциите, по отношение на образователната интеграция на роми на територията на вашето населено място.

.....

Раздел IV. Взаимодействия с родителите и подпомагане на ромските семейства при образователната интеграция на ромските деца

1. Какви са Вашите цели при работата с родителите на ромските деца и ученици?

Моля, посочете поне три цели, които си поставяте при работата с родителите

.....

2. Подготвяте ли писмена информация за ромските родители относно развитието на тяхното дете? – Моля, болдвайте вашия отговор

- А) да
 Б) по-скоро да, отколкото не
 В) по-скоро не, отколкото да
 Г) не

3. Има ли място във вашата образователна институция, където родителите могат да изчакат детето си, да четат книги, статии и др. материали, свързани с особеностите на ранното детско образование (1 – 3 години) – Моля, болгвайте вашия отговор

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

4. Имате ли разработена програма за работа с родителите от ромската общност? – Моля, болгвайте вашия отговор

- А) да
Б) по-скоро да, отколкото не
В) по-скоро не, отколкото да
Г) не

5. Провеждате ли индивидуални срещи с ромските родители, за да обсъдите заедно как да подпомогнете развитието на конкретно дете? – Моля, болгвайте вашия отговор

- А) да
Б) не

6. Посочете най-честите трудности, които срещате при работа с родителите на деца и ученици от ромската общност.

.....

Благодарим Ви за коректното попълване на информационния въпросник!

Приложение 2

КАРТА ЗА САМООЦЕНКА

Инструкция:

Уважаеми колеги,

Екипът на **Проект DARE – Net** реализира проучване във връзка с провеждане на мониторинг върху изпълнението на Националния план за образование на ромите в рамките на НСРИ (Национална стратегия за ромска интеграция). Ето защо предлагаме на Вашето внимание **Карта за самооценка**. Целта на предлагания инструмент е да се отчете Вашата индивидуална ангажираност за изпълнение на Националния план за образование на ромите относно НСРИ. Инструментът за самооценка е в три части.

Част А – Взаимодействие с ромските деца, които са обект на пряката Ви професионална дейност.

Част Б – Социална и емоционална адаптация на ромските деца към условията на образователната среда.

Част В – Сътрудничество с целия педагогически персонал или членовете на екипа на институцията, с ромските родители и други независими експерти или „външни“ партньори.

Самооценяването е по обща балова скала:

3 – напълно; 2 – задоволително; 1 – недостатъчно; 0 – не се наблюдава.

№	Съдържание	Бал
	Част А. Взаимодействия с децата	
1	Реализирам образователни и възпитателни програми за работа с ромските деца, които са част от НСРИ.	
2	Използвам методическа система за включване на ромските деца в различни дейности, подпомагащи тяхното индивидуално и личностно развитие.	
3	Използвам интерактивни форми и методи на работа.	
4	Комбинирам традиционни и нови подходи за приобщаване на ромските деца.	
5	Търся приложимост на образователните взаимодействия с ромските деца в реални житейски ситуации.	
6	Създавам, попълвам и анализирам индивидуалните досиета/портфолио на ромските деца.	
7	Проучвам затрудненията на ромските деца в играта, научаването и взаимодействията им с другите деца и възрастни.	
8	Съобразявам се с потребностите и интересите на ромските деца.	
9	Приспособявам наличната материална база за нуждите на мултикултурното образование.	

10	Социално-педагогическата среда е организирана така, че да позволява използване на различни форми на работа – индивидуална и група.	
11	За извънкласните занимания с ромските деца разполагам с необходими материали (постери, флумастери, ножици, книги, материали за проекти и др.).	
12	По време на извънкласните дейности ромските деца имат възможност да правят избор на дейности.	
13	Предлагам както планирани, така и спонтанно възникнали дейности и за ромските деца.	
14	Използвам интернет и социални мрежи, за да следя промените в областта на ранното детско развитие, и имам изградена мрежа от социални контакти с колеги от други образователни институции.	
15	Ромските деца се чувстват удобно, спокойни са, съсредоточени в своите занимания в новата среда за игра, научаване и участие.	
	Част Б. Социална и емоционална адаптация на ромските деца към условията на образователната среда	
1	С ромските деца общувам, като показвам загриженост, заинтересованост, уважение към всички.	
2	Умея да изслушвам ромските деца както по време на организирани учебни моменти, така и в други моменти от дневния режим в образователната институция.	
3	Не използвам в практиката си методи, които унижават достойнството на ромските деца.	
4	Нямам „любимци“, с които непрекъснато да общувам, да хваля и да давам за пример.	
5	Помагам на ромските деца да формират умения за социална комуникация и адаптация.	
6	Давам пример, като демонстрирам желаното поведение.	
7	Подчертавам индивидуалността и значимостта на всяко дете, като непрекъснато стимулирам положителните качества и достойнства.	
8	Развивам социални умения, като предоставям възможности на всички деца от класа да работят в малка и голяма група, да се уважават и да си помагат взаимно.	
	Част В. Сътрудничество с целия педагогически персонал или членовете на екипа на институцията, ромските родители и други независими експерти или „външни“ партньори	
1	Винаги съм на разположение за разговор, споделяне на идея, организиране на събитие с участие на всички от класа (випуска) образователната институция.	
2	Давам обратна връзка на колегите си, на родители и на представители на институциите и общностите, които са съпричастни за популяризиране на дейностите по осъществяване на мултикултурното образование.	

3	В общуването си с колеги, родители и представители на други институции и общности показвам загриженост, заинтересованост и уважение независимо от социалното им положение, етнос, религия и култура.	
4	Стремя се да получа обратна връзка и оценка от колегите, родителите и другите експерти за качеството на собствената си образователна и социална работа.	
5	Винаги обсъждам с колегите идеите си за съвместна работа с родителите на ромските деца.	
6	Подготвям писмена информация за родителите на ромските деца.	
7	Заедно с колегите си участвам в подготовката и издаването на Бюлетин за родители.	

БЕЛЕЖКИ

1. UNESCO Convention against Discrimination in Education (1960). See also the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: A Comparative Analysis (2006), available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001459/145922e.pdf>.
2. www.government.bg
3. Пак там.
4. Пак там.
5. www.government.bg
6. UNESCO Convention against Discrimination in Education (1960). See also the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights : A Comparative Analysis (2006), available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001459/145922e.pdf>.
7. D. Rengold et al., Roma in an Expanding Europe: Breaking the poverty cycle, 2004.
8. Partners-Bulgaria' Foundation. Roma: the other face of change. Sofia, 2004.

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS
OF THE MEASURES IN IMPLEMENTATION
OF THE NATIONAL PLAN FOR EDUCATION
OF ROMA IN BULGARIA**

Abstract. This paper discusses the psychological and pedagogical analysis and its critical operational implementation in the National Plan for Educational Integration of Roma.

✉ **Prof. Dr. Daniela Tasevska**

Faculty of Philosophy
St. Cyril and st. Methodius University of Veliko Turnovo
19, Hristo Botev Str.
Veliko Turnovo, Bulgaria
E-mail: taseffska@gmail.com

Dr. Sofia Dermendjieva, Assoc. Prof.

St. Cyril and st. Methodius University of Veliko Turnovo, Branch Vratsa
Vratsa, Bulgaria
E-mail: sofger11@gmail.com

Mr. Kamen Makaveev

Association Integro
2, Buzludzha Str.
Razgrad, Bulgaria
E-mail: kamen.makaveev@gmail.com